

TOM DARBY: O GLOBALIZÁCI (3. ČASŤ)

Cieľom trojice článkov z pera profesora politickej filozofie Carletonskej univerzity v Ottawe Toma Darbyho je priblížiť nám pojem globalizácia, ktorý definuje a reflektuje svet na konci milénia. V číslach 2/98 a 3-4/98 sme uverejnili prvé dve časti pod názvami: *Koniec dejín: Kojèvov vážny žart a Moc a múdrosť: politika ako osud*. Profesor Darby nás postupne oboznamuje s mysliteľmi u nás menej známymi (Alexandre Kojève, Leo Strauss, Carl Schmitt) a poukáže aj na ten aspekt filozofie Martina Heideggera, ktorý z neho robí najvýznamnejšieho moderného politického filozofa. Nasledujúci článok uzatvára túto sériu. Profesor Darby uvažuje o knihe, ktorá by mohla vzniknúť rozšírením týchto eseji. *K&K*

Život vo veku obrazu sveta

Názov tejto štúdie som prevzal z Heideggerovho článku z roku 1938 *Die Zeit des Weltbildes* (Vek obrazu sveta), ktorý v roku 1977 vyšiel aj v angličtine pod názvom *The Age Of the World Picture* ako súčasť zborníka *The Question Concerning Technology and Other Essays*.¹ Trochu som ho však, ako

vidno, upravil. Chcem tým naznačiť, že to, čo bolo pred pár desaťročiami ezoterické a abstraktné, je dnes pre čoraz viac ľudí na tejto planéte súčasťou ich každodenného života.

Svet sa scvrkáva a náš obraz o ňom sa rozširuje - a naša skúsenosť tohto sveta spolu s jeho obrazom, tým najpodstatnejším v našom živote, sa stala kaleidoskopom, v ktorom sa realita stáva predstavou a predstava realitou. Je to svet, v ktorom pokračuje transformácia nezápadného na rôzne verzie západného a Západ je formovaný práve tým Iným, ktoré podlieha transformácii. Tento svet, ktorý sme si donedávna nevedeli ani len predstaviť, nás však klame. Klame nás, pretože nás čoraz viac pohlcuje, zahľadá tajomným pláštikom každodennosti a odopiera nám zážitok údivu. Tento svet, ktorý je stále viac naším prirodzeným, skutočným, ale predsa len empirickým svetom, sa však stáva aj svetom čoraz surovejším, pretože v tomto svete je už každý buď súčasťou obrazu, alebo sa svojho miesta v ňom hlučne dožaduje.

Spomínaná Heideggerova štúdia sa nezaobera iba 'obrazom sveta' (*Weltbild*), ale aj tým, čo Heidegger nazýva novovekom (*das Neuzeit*) - vekom obrazu sveta.² Tento vek - naša doba, modernita a zvlášť neskorá modernita -, siahajúci svojimi koreňmi do minulosti

Západu, sa od predchádzajúcich vekov odlišuje tým, že iba dnes má človek k dispozícii obraz sveta ako celku. Tých, čo si pamätajú Kojèvovu víziu Univerzálneho homogénneho štátu (*Universal Homogenous State* - UHS), Straussovu víziu Svetového štátu (*World State*) alebo Schmittovu víziu Konečného štátu (*End State*), ktoré sme rozoberali v I. a II. časti tejto štúdie, by to však nemalo prekvapovať.

Kojève bol však ironik, ktorý sa vyhlasoval za marxistu, Strauss bol žid, ktorý prijal 'Západ' aj s jeho najnovším dedičstvom, americkou podobou liberalizmu, a Schmitt bol až do konca svojho života zarytým nacistom. Hovorím o víziách, a nie - ako zvykneme hovoriť dnes - o hodnotách. Pôvodca termínu 'hodnota' (*Wert*), Nietzsche, učil, že hodnota súvisí s chcením, kým vízia s videním. Podľa mňa však hodnota i vízia, aj keď ide o odlišné veci, tvoria súčasť toho istého obrazu. Ak ponecháme bokom rozdiely, ukazuje sa, že títo traja muži nielen že spolupracovali - ich vízie sa vzájomne podopierajú a, ako uvidíme neskôr, podopierajú aj Heideggerovu víziu, pretože všetci vidia ten istý svet, hoci každý z inej perspektívy.

TOM DARBY

Perspektíva súvisí s miestom, kde človek stojí. Tieto štyri pohľady na svet nám umožňujú jasnejšie vidieť miesto, kde stojíme my, pretože odkrývajú význam najnovšieho, hoci už otrepaného termínu 'globalizácia' a umožňujú nám uzrieť v novom svetle - ale, žiaľ, aj v novej temnote - našu minulosť, našu súčasnosť a hádam aj našu budúcnosť.

V Úvode do metafyziky Heidegger prekvapivo tvrdí, že Západ - Okcident - je dez-orientovaný.³ Myslím, že toto tvrdenie je kľúčom k pochopeniu Heideggerovho postoja k otázke počiatkov a osudu západnej civilizácie. Ak je výsledkom osudového vývoja Západu jeho dezorientovanosť, potom Západ kedysi musel byť nejakým orientovaný; aj tento osud - táto 'strata vlastnej cesty' - teda súvisí s počiatkami západnej civilizácie a spočíva na nich.

Ako som konštatoval už v úvode k tejto štúdii, Západ spojením filozofie so židovsko-kresťanským náboženstvom sa začal ukazovať ako meniaci sa vzťah predstáv a praktických činností, ktoré stanovili hranice Západu - oddelili ho od spôsobov, akými sa na svet dívali a ako v tomto svete žili iní ľudia na tejto planéte. Počiatky západnej civilizácie treba hľadať v počiatkoch týchto iných - nezápadných - spôsobov videnia a konania, ktoré Západ objektivoval a definoval ako Iné. A Západ sa už od svojich počiatkov stal do opozície k všetkému, čo uznal za nezápadné. Výsledkom jeho počiatkovej orientácie bola teda dez-orientácia.

Presnejšie, metafyzika, zrodená zo Sokratovej kritiky olympských bohov, sa spojila s kresťanstvom, ktoré vzniklo ako kritika neskorého hebrejského náboženstva, a spoločne vytvorili formu, stelesnenú neskôr v západnej civilizácii, a táto forma určila vlastnú cestu Západu. Táto dvojtisícročná cesta, ktorá sa skončila 'dezorientáciou' Západu, prebiehala v čase i priestore - jej výsledok totiž predstavuje práve ten súbor javov, ktorý sme tu už identifikovali ako „koniec dejín“ či „globalizáciu“.

Osud Západu treba hľadať v počiatkoch západnej civilizácie - západné chápanie priestoru vychádza z metafyziky a chápanie času z hebrejskej predstavy o dejinách ako lineárnom čase, ako aj z kresťanskej predstavy, že čas ako dejiny je riadený prozreteľnosťou, že teda má svoj cieľ; z toho potom vychádza predstava o postupnom striedaní vekov, ktoré vyvrcholí apokalyptickým koncom (napr. „naplnenie času“). Toto skríženie metafyzického priestoru s kresťanským časom pramení z nášho úsilia pretvoriť svet, v ktorom žijeme, podľa projektu čohosi, čo je mimo tohto sveta. Preto sa to, čo vidíme, prelína s tým, čo sa snažíme urobiť - poznanie sa prelína s konaním, múdrosť s mocou. So zrodom modernity sa teda čas, dejiny menia na pokrok a z priestoru sa stáva obyčajný pevný pôdorys⁴ pre objektivované idey - a z ideí sa stávajú ideály, projekty vychádzajúce z našej vôle či hodnoty. Ako sme videli v II. časti tejto štúdie, na počiatku bola medzi poznaním a konaním nepreklenuteľná priepasť; dnes sme však svedkami toho, ako sa západný čas dynamizuje, ako sa myšlienky vytrhávajú z koreňov a potom voľne prenášajú z miesta na miesto - ako sa poznanie a konanie v dôsledku týchto procesov postupne zblížujú. A vrcholom tohto spojenia je dezorientácia a rozklad západnej civilizácie. Taký je osud Západu.

Osud však musí mať svoj počiatok i svoj koniec. Podľa Heideggera sa počiatky západnej civilizácie kryjú zo zrodom západného času a priestoru, keď sme zabudli, že všetko, čo vnímame v čase (súcna), musí mať priestor, v ktorom existuje (Bytie), a že Bytie zbavené súcien je jednoducho nič.⁵ Navyše, tým, že sme zabudli na Bytie, zabudli sme aj na súcna, ktorými sme my, a tak sa neustále zamestnávame (*auf Betreibung*) pretváraním seba samých, nech už sme kýmkoľvek, ako aj iných súcien na tejto planéte, i pretváraním všetkého, čo prípadne tento svet presahuje. Takto sme možno získali jednu planétu (ba možno aj viac), ale zišli sme z cesty a zabudli sme na Bytie. Pretvárame na prítomnosť to, čo tento svet presahuje (budúcnosť), a tak zabúdame aj na budúcnosť - a bez budúcnosti niet minulosti; zatlačáme do zabudnutia budúcnosť i minulosť, a tým zabúdame nielen na Bytie, ale aj na Čas. A keď sme sa zbavili Bytia i Času, zostáva nám už len naša prítomnosť. Táto prítomnosť je našim dedičstvom, pretože prítomnosť - to sú vlastne jej počiatky a jej osud. Toto dedičstvo je konkrétnym prejavom západného logu stelesneného v súčasnej technike. Technika je teda našim osudom i našou skazou.

Musíme si teda položiť otázku: Čo predstavuje súčasná technika? Podobne ako Heidegger, aj my musíme začať otázkou, nie problémom. Metafyzika viedla k tomu, že z otázok sa stali problémy - problémy, ktoré treba riešiť, veci, ktoré treba dať do poriadku; Heidegger má však na mysli to, že skutočná otázka sa pýta na to, čo máme pred sebou tak, ako to je, a nie inak. Pre nás, čo žijeme dnes, táto otázka znamená pýtať sa na súčasnú techniku, na to, čo nás najviac určuje, na čo sa však pýtame najmenej. Technika je to, čo nám je najbližšie, alebo povedané Heideggerovými slovami, „techniku máme poruke“.⁶

Väčšina ľudí dnes považuje techniku za neutrálnu, a teda za „bezhodnotovú“, inými slovami len za aplikáciu ideí, ktoré nazývame „vedou“.⁷ A skutočne, keby sme sa na techniku dívali inak, nefungovala by tak, ako funguje, nebola by taká dokonalá, taká účinná - nebola by to teda technika. Na druhej strane, tu sa chceme pýtať na hranice techniky - techniky, ako ju máme pred sebou takú, aká je. Otázky sú však len prostriedky na dosiahnutie cieľa a odpovede zasa predstavujú iba ciele či hranice.

Nebudeme však klásť otázky preto, aby sme našli spôsob, ako zmeniť hranice techniky - aby sme sa na techniku dívali ako na problém, ktorý treba dať do poriadku; tým by sme sa sami stali súčasťou problému, ktorý chceme riešiť. Pýtame sa preto, aby sme si uvedomili ohromujúcu (thaumazein) prítomnosť techniky a aby sme sa dozvedeli niečo o tom, čo je to technika.

HEIDEGGER

Čo je teda technika? Môžeme začať týmto celkom moderným slovom a pokúsiť sa rozlúštiť jeho význam synteticky. Slovo technika (v angličtine *technology* - pozn. prekl.) je zloženinou dvoch gréckych slov - *techné* a *logos*. *Techné* označuje činnosť, prax a *logos* poznávanie, predstavy. Technika však nie je zloženinou iba ako slovo - v nej samej sa totiž prelína vytváranie a poznávanie. Technika znamená čoraz racionálnejšie (efektívnejšie) usporiadanie prostriedkov a cieľov (pokiaľ ide o ľudí), resp. čoraz racionálnejší a efektívnejší vzťah príčiny a účinku (pokiaľ ide o prírodu). Prvé usporiadane teda súvisí s praxou a druhé s predstavami. Zámerom techniky je pretvorenie prírody - ľudskej i mimoludskej. Efektívnosť, ktorá je cieľom projektovania techniky, možno merať iba ako neustále sa znižujúci rozdiel medzi prostriedkami a cieľmi, resp. medzi príčinami a účinkami. Technika sa teda po prvé vzťahuje sama na seba (is selfreferential), po druhé je relatívne autonómna, po tretie jej zvrchovanosť neustále rastie, a ako taká po štvrté smeruje k systematizácii prírody - ľudskej i mimoludskej. Ak by sa raz relatívny rozdiel medzi prostriedkami a cieľmi (či medzi príčinou a účinkom) zredukoval na nulu alebo ak by efektívnosť techniky bola absolútna, potom by sa technika stala totalitným (t. j. absolútne dokonalým) systémom⁸; a tu, pravda, prichádzajú človeku na myseľ vízie Univerzálneho a homogénneho štátu, Svetového štátu, Konečného štátu a, ako uvidíme, aj Heideggerovho *Neuzeit*.

Hoci dnes sa k technike hlásia nielen západné, ale aj nezápadné krajiny, techniku tvoria západné predstavy a formy praktickej činnosti. Tieto predstavy poukazujú na radikálne pozmenené vzťahy k Bohu, Prírode a Človeku, ktoré vykryštalizovali v období raného novoveku, ale svojimi koreňmi siahajú ďalej do minulosti, a na formy praktickej činnosti poznamenané prudko sa rozvíjajúcou zručnosťou⁹, ktoré zasa spätne formujú tieto radikálne pozmenené predstavy a sú nimi spätne formované. Mám na mysli predovšetkým Baconove predstavy - Bacon nás vyzýval, aby sme prírodu natiahli na škripec, aby sme ju trýznili a trápili, až kým z nej nevytiahneme „príčiny bytia“; myslím však aj na Hobbsa, ktorý nás učil, že svet ako umelý výtvor človeka je nadradený Zemi ako božiemu výtvoru s jej súcami, pravda okrem človeka. Bacon patril k tým filozofom, ktorých skúmanie prírody viedlo k „vedeckej metóde“, a tá zasa prehĺbila našu vládu nad prírodou ako prírodou - začali sme ju istým spôsobom pretvárať a napokon aj systematizovať.

Ako však poznamenáva Heidegger, Baconova nová predstava o prírode nestačila - práve preto, že to bola iba predstava. Na vznik vedeckej metódy bola potrebná prax spojená s touto novou predstavou.

Táto prax - prax umožňujúca človeku pôsobiť na prírodu - spočívala v napodobňovaní božieho aktu stvorenia, ktorým sa Boh rozšíril na Zem a na Svet, t.j. stelesnil sa v prírode (Priestor) a v dejinách (Čas). Mám na mysli jadro samotného kresťanstva, učenie o Kristovej inkarnácii. Toto učenie sa u stredovekých scholastikov stalo praxou - svojou interpretáciou Sveta sa usilovali stelesniť samotnú božiu vôľu. Korene tohto učenia však zrejme siahajú ešte hlbšie do minulosti, ku kabalistickým a gnostickým praktikám židov a raných kresťanov.¹⁰

Predstavy filozofov ako Bacon a prax vyrastajúca z kresťanstva vyústili do pokusov systematizovať prírodu ako prírodu, zatiaľ čo Hobbes systematizuje prírodu ľudskú. Hobbes začína útokom proti božiemu aktu stvorenia a proti Aristotelovmu učeniu o kauzalite. Jeho „umelo vytvorený človek“, Leviatan, predstavuje systematizáciu ľudskej prírody - tá je podľa neho systémom, ktorý vybudoval človek, Tvorca, ktorý tvorí Seba.¹¹ Tento „nový človek“ je však stvorením bez svedomia a bez túžby po transcendentii. Vymieňa svedomie za racionálnu kalkuláciu vlastného záujmu a túžbu po transcendentii za svoju imanentnú istotu. Bacon s Hobbsom patrili k tým, čo odhalili, že moc modernej vedy (techniky) spočíva v jej tendencii systematizovať. Preto sú zvestovateľmi nového veku Západu.

Podľa Heideggera však ani to nestačí, pretože technika potrebuje na svoju existenciu výskum - bez výskumu totiž neexistuje procedúra ani cesta. Výskum - to však nie je iba postup, to je aj projekcia onoho „pevného pôdorysu“ (*Grundriss*), o ktorom sme už hovorili, na prírodu (na to, čo je). Táto projekcia už dopredu vymedzuje hranice a spôsob poznávania sa musí pridržiavať týchto poriadkov či hraníc. Heidegger to nazýva „záväznosťou“ výskumu, jeho „rigoróznosťou“. Projekcia pevného pôdorysu je prvým imperatívom výskumu. „Veda sa stáva výskumom vďaka projekcii plánu a vďaka tomu, že ho poistuje procedurálnou rigoróznosťou.“¹²

Druhým imperatívom výskumu je metodológia. Metodológia je spôsob objasňovania poznaného, ktoré sa uvádza do vzťahu k nepoznanému - a takto sa rozširuje oblasť poznaného, oblasť faktov. Je to jadro toho, čo nazývam metaforou. To vedie k vysvetleniu a vysvetlenie zasa k stanoveniu zákonitosti a zákonitosť vedie k experimentu; a experiment samotný odzrkadľuje - žiaľ, v odhmotnenej či abstraktnej podobe - samotné poznávanie. „Čím exaktnejšie je rozvrhnutý pôdorys, tým exaktnejší je prípadný experiment.“¹³ Presnosť vedie k objektívnemu poznaniu, ktoré nazývame faktami či informáciou, pretože onen pôdorys založený na vôli a projektovaný na prírodu, sa pred experimentom preveruje, ale zároveň sa aj priebežne prispôbuje výsledkom experimentu. Používanie metódy je teda tým, čo som tu označil za sebvzťahový, samoadaptatívny aspekt techniky.

Podľa tretieho imperatívu by výskum mal byť, ako hovorí Heidegger, „v prevádzke“ (*Betrieb*), mal by sa vzťahovať na oblasť, ktorá mu prináleží (t. j. na určenú, ohraničenú, nemennú oblasť), inými slovami, mal by byť špecializovaný a fakty by mali byť usporiadané tak, aby sa metodológia mohla prispôbiť výsledkom. To znamená, že človek sa musí špecializovať a že špecialisti-odborníci musia komunikovať a spolupracovať. Preto musí byť výskum neustále v prevádzke.¹⁴

Vďaka výskumu sa technika dostala na túto úroveň. Výskum však priniesol aj záplavu faktov (fakty - informácia - dekontextualizované poznanie), preto bol potrebný nový spôsob ich usporiadania, uchovávaní a vysvetľovania - a na usporiadanie tejto masy informácií potreboval človek nové metafory.

V dôsledku radikálnych a prudkých zmien, ktoré poznačili predstavy i prax, t. j. zložky techniky, sa moderný svet vyvíja v troch fázach alebo, ako som to vyjadril na inom mieste, v troch „vlnách“.¹⁵ Každá z týchto vln má svoju metaforu, vyrastajúcu z jej vlastnej skúsenosti, a svoj vlastný symbol umožňujúci najlepšie usporiadanie, uchovávanie a vysvetlenie každej fázy skúsenosti modernity. Všetky tieto metafory aj ich symboly mali technickú povahu.

Skúsenosť Baconových a Hobbesových čias si vyžadovala mechanickú metaforu, ktorá bola stručne vyjadrená symbolom hodinového stroja. Symboly predstavujú celky a sú to teda aj systémy - takým systémom je napríklad práve stroj, ktorý nazývame mechanické hodiny. Doba Kanta, Hegela, Marxa a do

istej miery aj doba Nietzscheho si vyžadovala hydraulickú metaforu - a na tú sa hodil symbol motora; a skutočne, väčšina ľudí ešte stále používa slovník založený na týchto starých metaforách a symboloch - ešte stále opisujeme prírodu i ľudskú prirodzenosť termínmi síl, tlakov, procesov a pohybov. Naše bežné predstavy o prírode - ľudskej i mimoludskej - aj o ľudskej prirodzenosti - to sú mechanistické predstavy Galileiho a Newtona a hydraulické predstavy spojené s druhým zákonom termodynamiky.

Väčšina ľudí (vrátane filozofov a vedcov) dodnes vychádza pri vysvetľovaní svojej skúsenosti z týchto metafor, preto podľa mňa Heidegger, Schmitt, Strauss a Kojève anticipovali zmenu, ktorá sa prejavila až v poslednom desaťročí dvadsiateho storočia.

Všetci, ale najmä Heidegger, si uvedomovali, že celá technika súvisí s neustálym získavaním energie z prírody, s jej premenou a uchovávaním pre použitie v budúcnosti - a že tým sa zmenilo čosi fundamentálne. Heidegger nazýva tento proces získavania a premeny zostavou (*Enframing - das Gestell*) a jeho uchovávanie pre budúcnosť stálou rezervou.¹⁶

Energiu možno získavať, premieňať a uchovávať rôznym spôsobom - to bol fakt, ktorý Heidegger videl zásadne odlišne, hoci len v zárodočnej podobe, - a to, čo sa v jeho čase iba nespomínalo, je na konci tohto storočia bežným javom.

Najprv sa z prírody získavala mechanická energia a uchovávala sa v závažiach a spružinách konštrukcie strojov - napríklad v hodinách; boli to stroje, ktoré prírodnú energiu uchovávali v zásobe, kým sa nepremenila - natiahnutím spružiny alebo uvoľnením závažia sa dostávala do chodu. Neskôr sa z prírody získala hydraulická energia - premieňala sa a uchovávala do zásoby vo vnútri zostavy zvanej hnací motor, do chodu sa dostávala uvoľnením vody, pary alebo regulovaným výbuchom, aby potom poháňala turbínu, piest, lietadlový motor či raketový motor alebo - na konci tejto vlny - nespútanú atómovú silu. Fundamentálna zmena však spočíva v tom, že dnes dokážeme získavať, premieňať, uchovávať a spúšťať do chodu menej zjavné, ba dokonca neviditeľné, ale pritom fundamentálne formy prírodnej energie. Mám na mysli to, čo sa nachádza v našom vnútri, napríklad DNA, a energiu viazanú v atomárnej štruktúre všetkých telies (súcién), elektrinu, túto iskru a tohto takpovediac ducha života. Hovorím o vlne elektrickej metafory a jej symbole - elektrickom počítači, bez ktorého by súčasné štádium západného projektu, „koniec dejín“ a „globalizácia“, nebolo možné a už vôbec by nebolo také viditeľné.

V univerzálnom používaní počítača sa prejavuje istý jav - spojenie predstavy (vedenia) a praxe (činnosť = vytváranie); jeho superštruktúra (t. j. jeho *software* = predstava) a jeho infraštruktúra (t. j. jeho *hardware* = prax) sa totiž vzájomne prenikajú. Hovorím o jave, pretože toto spojenie je iba zdanlivé - priestor medzi nimi je totiž relatívne neviditeľný, ale čoraz neviditeľnejší. Je to tak preto, že v tomto medzipriestore sa nachádza samotný Čas. Pravda, silu ani tlak nevidíme, ale vidíme ich účinky, dávame ich do súvislosti s ich príčinami a to nazývame zmenou. Zmena, ktorú vidíme, však dnes prebieha už tak rýchlo, že ju vidíme stále menej a menej a postupne ju už vnímame ako čosi normálne, pretože normálne je práve to, čo poznáme naj dôvernejšie a na čo sa teda nepýtame. Čas je Bytie. A Čas i Bytie sa stávajú čoraz neviditeľnejšími.

Kým v mechanike sa účinnosť (*power*) meria ako sila a v hydraulike ako tlak, účinnosť počítača spočíva v časovom rozdieli medzi vstupom a výstupom elektrického náboja, preto sa meria rýchlosťou. Preto je technológia v mechanike a hydraulike vlastne reprezentáciou (*Vorstellen, representation*) zdanlivého zjavného ako objektívneho, teda ako konkrétneho - vyžaduje si totiž centralizáciu; preto sa sila a tlak v strojoch zhmotňujú, preto sa v humánných technológiách v ekonomike zhmotňujú peniaze a preto sa v spoločnostiach veľkých národov ľudia v obrovských mestách stávajú masou, ktorej vládne obrovská byrokracia a ktorú chránia veľké armády. Účinnosť našej súčasnej techniky teda súvisí s relatívnym, ale čoraz vyšším podielom skracujúceho sa času, pričom zjavne mizne reprezentácia času, ktorú Západ nazval dejinami.

V elektronickej technológii teda nemusíme preceňovať jav (reprezentáciu), ktorú v časoch mechanickej a hydraulickej metafory nazýva Heidegger oným „obrovitým“¹⁷; vyžaduje si odstránenie hraníc, ktoré dovtedy obmedzovali moc, vyžaduje si teda decentralizáciu a rozptýlenie moci. Prví si to ako zvyčajne uvedomili umelci. Len si všimnime, ako sa v impresionistickom a abstraktnom maliarstve stráca obraz - a potom je tu ešte tá naša dnešná antirealita a s ňou súvisiace reakčné hnutie, takzvaný postmodernizmus. Kým umelci nemusia vysvetľovať, čo vidia a čo robia, väčšina „postmodernistov“ na rozdiel od modernistov nepatrí k umelcom ani k filozofom. Nepýtajú sa na to, čo je, skôr ich to otravuje, a tak sa to svojou rétorikou snažia odčarovať; ich reakcia na modernitu je však podmienená práve tým, čo je, takže sú nechtiac jeho integrálnou súčasťou.

Keď však hovorím o závažných požiadavkách dnešnej techniky, myslím na stupeň koordinácie výskumu v prírodných a humanitných vedách a na to, ako by táto koordinácia bez počítača nebola možná. A myslím aj na elektronicke formy komunikácie všeobecne, predovšetkým však na televíziu a internet, a na to, že tieto dve formy komunikácie musia napokon splynúť. Myslím aj na to, ako sa vďaka tomu všetkému stávame svedkami čoraz rýchlejšieho, dezorientujúceho zániku zvrchovanosti národného štátu, a na to, že takto vzniká akási nová politická scéna a nový politický aktér a ich podobu si zatiaľ iba predstavujeme, pretože ich pomenovanie je v nedohľadne. Ó, duch Machiavelliho Vladára a Ovídiových Metamorfóz!

Technika sa na konci tohto storočia prejavuje odhmotnením moci - objavuje sa neviditeľné. Preto sa o moci techniky v dobe globalizácie často hovorí ako o nevybojnej moci (*soft power*) - je to totiž moc poddajná i neohraničená. Je to technika, ktorej moc je buď na pohľad neškodná, alebo je taká nepozorovateľná, až sa nám zdá, že vôbec neexistuje. Jej použitie sa vždy zdôvodňuje abstraktným pojmom „hodnoty“. Táto moc je taká nevybojná a taká klamlivá ako samotný elektronickej obraz. Masové formy komunikácie - to je decentralizovaná a rozptýlená moc. Táto moc je aj masovou ilúziou a preludom, pretože čím je decentralizovanejšia a rozptýlenejšia, tým menej prírodná a menej historická je realita. Pri danom „obrazu sveta“ začína čoraz viac ľudí považovať „virtuálne“ za dokonalejšie ako „danosti“ prírody a dejín, alebo jednoducho považujú samotné „virtuálne“ za „dané“, a preto obraz, ktorý vidia, nespochybujú.

Zapnime teda televíziu. Naskočí CNN - alebo možno aj čosi iné. Možno talk-show v islandčine, slovenčine alebo urdčine. Dnes však bývajú väčšinou v angličtine. Zajtra možno bude väčšina z nich v čínštine. Hrubo povedané, správy a rozhovory o správach - to sú, povedané Heideggerovými slovami, „dejiny ako žurnalizmus“¹⁸. To je obraz sveta - svet ako obraz - svet zobrazený ako celok, v ktorom sa minulosť zliepa s budúcnosťou v elektrickom obraze súčasnosti. Špecifický jazyk je čoraz menej dôležitý, pretože pretože obsah je podmienený kontextom a kontext pohľadom. Pravda však závisí od uhla pohľadu, spod ktorého sa na svet dívame a ktorý tak vymedzuje aj to, čo človek „vidí“, aj to, ako to interpretuje, preto čoraz viac ľudí vidí tú istú verziu obrazu. Čoraz viac ľudí je tak čoraz menej pripútaných k „úzkemu uhlu“ svojho nevyhnutne „obmedzujúceho hľadiska“ a čoraz viac sa ich blíži k tomu, čo Heidegger nazval „hľadiskom bez hľadiska“.¹⁹ Tento moment je taký samozrejмый, že si ho ani nemusíme všimnúť (a práve o to ide), pretože vyjadruje to, čo nás najviac charakterizuje, na čo sa však najmenej pýtame. Ide tu o náš Archimedov bod, o našu techniku všeobecne a o našu elektronickej techniku zvlášť.

Dovoľte mi zopakovať svoje slová z 1. časti tejto štúdie: technika je naším spoločným menovateľom, našou nezávislou premennou. Určuje teda svet - základ, na ktorom stojíme, ako aj náš pohľad naň. Jednoducho, žiadna myšlienka o našom svete nemá zmysel, ak nezohľadňuje fenomén techniky. Hlavný dôvod jej existencie závisí od našej predstavy, že všetko existujúce existuje iba vo vzťahu k nám, a teda pre nás. Vďaka technike však dokážeme robiť/vytvárať to, čo vidíme - dokážeme re-reprezentovať svet taký, aký ho chceme vidieť.²⁰

ZÁVER

Západ začal spájať grécke chápanie celku, ktorý Platón nazval Dobrom, s celkom židovsko-kresťanským, s Bohom, a tak je centrum tohto celku, tohto sveta (a vlastne každého celku a každého sveta) uprostred, tam, kde sa nebo dotýka zeme. V minulosti boli ľudia bytosťami pripútanými k zemi, preto sa každý ich pohľad obmedzoval na zem, na ktorej stáli, a tak si vytvárali rôzne centrá či svety ohraničené priestorom a časom. Dnes vďaka našej technike je centrum hocikde, kde si človek zmyslí, že sa postaví, preto hranice nášho sveta dnes vytvára iba to, čo chceme a čo môžeme urobiť. A my chceme urobiť všetko, čo urobiť môžeme. A tak, nech už je to dobre alebo zle, naša technika nám poskytuje pohľad založený na „modelovej zmene“, nevyhnutný pre náš obraz celku. Vďaka technike sa táto planéta stala bezčasovou večnosťou, naším všade a nikde zároveň.

Kto má teda právo vládnuť na tejto planéte? Vládnúť však znamená stanoviť obmedzenia či hranice a právo zasa závisí od dodržiavania týchto pravidiel - a tak právo vládnuť patrí našej technike, pretože tá si neustále vytyčuje svoje vlastné pravidlá a hocikedy ich prispôsobuje hocičomu, čo je účelovo efektívne. Nikto nevie, či naša doba skončí úplnou transformáciou, akú si predstavovali Kojève, Strauss, Schmitt či Heidegger. Nikto nevie, či celá planéta napokon zapadne do samoregulujúcej sa zostavy samoregulujúceho sa obrazu, alebo či sa stane čosi absolútne nepredvídané.

Jedno však vieme: technika spolu s jej časovými a priestorovými následkami - koncom dejín a globalizáciou - tu aspoň v tomto storočí a v živote Západu bude prítomná. Stále tu teda máme iba onú starú filozofickú a politickú otázku - filozofická je preto, že je zbytočná, a politická preto, že je praktická. Táto otázka znie: Ako máme žiť a čo máme robiť? Ako však máme nájsť odpoveď na túto otázku, keď tu vládne naša technika, ktorá má právo vládnuť, a keď nedovíďame na horizont, na ktorom by nám mohla svitnúť odpoveď? Môžeme si zvoliť bezpečnú cestu a tmu označiť za svetlo; môžeme sa aj zmieriť so svojim osudom, akceptovať, že nám hrozí záhuba a vydať sa nebezpečnou cestou - môžeme sa pokúsiť uvidieť a urobiť, čo je v našich silách, a pritom si, nehladiac na to, ktorou sa cestou sa vydáme, ďalej kľásť otázky.

POZNÁMKY

1) Heidegger, Martin: *The Age of the World Picture*. In: *The Question Concerning technology and Other essays*. New York 1950; v nemčine *Holzwege*. Frankfurt 1950.

2) Heidegger, Martin: *The Age of the World Picture*, s. 115. Pozri aj *An Introduction to Metaphysics*. New Haven 1959. Filozofia nemôže posudzovať reálne, pokiaľ toto reálne nepominie, preto filozofia je vždy „bezčasová“. „...toto bezčasové má však svoj čas ... a je meradlom svojej epochy.“ s. 8. „Cesta“ filozofie teda spočíva v presadzovaní vlastného pohľadu na svoju dobu, a preto mylne hodnotí svoju vlastnú dobu. Stručne povedané, v dôsledku bezčasovosti filozofie sa Bytie vo svojom vlastnom čase zatajuje. Posledný moment nášho storočia je vrcholom toho, čo Heidegger nazýva „planetárnou kultúrou veku obrazu sveta“ - „Súmracnou krajinou“ Západu - je to posledný moment posledného veku. Preto sa na posledný moment tohto nášho moderného veku dívame pohľadom ponurého veku metafyziky.

3) Heidegger, Martin: *An Introduction to Metaphysics*, s. 19; pozri aj s. 37-39, 40.

4) Heidegger, Martin: *The Age of the World Picture*, s. 118.

5) Heidegger, Martin: *Being and Time*. New York, 1962. Tento vzťah medzi súcniami a Bytím je základnou témou tohto najznámejšieho Heideggerovho diela a jeho ťažiskom je otázka „Prečo existuje niečo, prečo skôr neexistuje nič?“ Týka sa otázky *Dasein* a spôsobu, akým sa nám Bytie odhaľuje, keď sa odkrýva. Pozri aj pozn. 2).

6) Heidegger, výraz „Techniku máme poruke“ použil v roku 1931 Carl Schmitt. nevieme však, či ho Heidegger prevzal od Schmitta. Bol to zrejme jeden z tých výrazov, ktoré tvorili diskurz „reakčného modernizmu“. Pozri II. časť tejto eseje *Kritika a Kontext* 1998, č. 3-4, s. 114

7) Heidegger, M.: *The Age of the World Picture*, s. 116; *The Question Concerning Technology*, s. 5-6. In: *The Question Concerning Technology*.

8) Podľa druhého zákona termodynamiky systémy smerujú k totalite a totalita vedie k entropii. Vo vzťahu k vznikajúcej „systému planetárnej kultúry“ sa entropia rovná nihilizmu.

- 9) Táto prudko sa rozvíjajúca zručnosť sa objavuje na počiatku moderného veku spolu s tým, čo som na inom mieste nazval vzájomne súvisiacimi „vrchovanými režimami“ náboženstva, umenia, vedy a politiky, objavujúcimi sa v tomto poradí. Pozri *The Three Waves of Technology*. In: *The Literary Review of Canada* (LRC), október 1995; k tomu, aby som rozvinul Heideggerovu myšlienku ma inšpirovala jeho práca *An Introduction to Metaphysics*, s. 48. Mimochodom, moje tri vlny nemajú nič spoločné s Tofflerom, ale dôsledne vychádzajú z Platóna. O Platónovi hovorím podrobnejšie v pozn. 15).
- 10) Heidegger, Martin: *The Age of the World Picture*, s. 122. Moje domnienky najlepšie vysvetľuje práca *Epilogue: Gnosticism, Existentialism, and Nihilism*. In: *Hans Jonas: The Gnostic Religion*. New York 1963, s. 320. Pozri aj Eric Voegelin: *Science, Politics and Gnosticism*. Chicago, 1968, ako aj O'Connorov román *Wise Blood*, New York 1962.
- 11) Vo svojom trojstránkovom úvode k *Leviatanovi* Hobbes útočí proti židokresťanstvu a proti filozofii. Je to vlastne Hobbsova hypotéza alebo projekcia jeho „pevného pôdorysu“. Hovorí tu, že človek je nadradený Bohu, čo je vlastne to isté, ako keby tvrdil, že Boh neexistuje, že existuje iba človek; metaforicky tu opisuje „umelý výtvor“ Človeka, Leviatana, ako stroj podobný hodinovému stroju. Vo svojom útoku na jadro filozofie (vedu) - Aristotelovo učenie o kauzalite - spája Aristotelovu prvú (látkovú) príčinu s treťou (hybnou) a druhú (formálnu) so štvrtou (účelovou), čím spája novú prax s novou predstavou. To, čo nasleduje, t. j. samotný text knihy, je potvrdením jeho „základného pôdorysu“. Ako nám Hobbes radí, „Prečítajte si sami.“
- 12) Heidegger, M.: *The Age of the World Picture*, s. 120.
- 13) Heidegger, M., tamže, s. 122.
- 14) Heidegger, M.: tamže, s. 125. Táto „neustávajúca výskumná aktivita“ si vyžaduje inštitucionalizáciu. Na našich univerzitách výskumník nahradí učenca, ako sa to už takmer stalo. Zdá sa, že jediným útočiskom vzdelanosti zostali slobodné umenia (*artes liberales*), táto malá enkláva pre ľudstvo, možno jeho posledná nádej, ako si zachovať dôstojnosť vo „veku obrazu sveta“.
- 15) Darby, pozri pozn. 9). Kým globalizácia ako aktuálny jav je nová, skúsenosti s ňou spojené sú starého dáta. Tieto skúsenosti sú témou Platónovej *Ústavy*. V tejto distopieckej knihe si Platón berie na mušku Aristofanovu hru *Ženský snem* a rozhorčene popiera rozdiel medzi oblasťou verejného a oblasťou súkromného: najprv chce odstrániť zmyselnosť, potom rodinu a napokon rozdiel medzi konaním a myslením. Tieto podmienky predstavujú jeho známe „vlny“. Prvá z nich súvisí s univerzalizáciou, druhá s homogenizáciou a tretia predstavuje koniec politiky a filozofie a vládu („štát“) filozofa - kráľa. Je to najväčší Platónov vážny žart. A je tu ešte Genesis 11, 1-9, kde sa v príbehu o Babylonskej veži tiež hovorí o „prvotnom hriechu“. A potom už tu bolo dobro a zlo. Osud má svoj začiatok a koniec.
- 16) Hlavnou témou Heideggerovej štúdie *The Turning* z práce *The Question Concerning Philosophy* je zostava a stála rezervy. Mój výraz pre „stálu rezervu“ má svoje mladé korene v našej skúsenosti neskorej modernity a patrí do nášho ošúchaného slovníka neskorej modernity. Ja používam jednoducho slovo látka (*Struff*). Pozri moju prácu *Sojourns in the New World*, Ottawa 1986.
- 17) Heidegger, M.: *The Age of the World Picture*, s. 153. Vysvetlenie k pádu ZZSR: Z SSR nedokázal prejsť od „hydrauliky“ k „elektrine“; neexplodoval (revolúcia), ale implodoval, lebo v dôsledku nedostatku paliva mu unikali tlak (peniaze), a tak sa pod obrovskou váhou svojho motora (zostava) zosypal. A dnes sa z tej hromady trosiek opäť stala spoločnosť na hranici civilizácie (bezprávná, zločinecká) niekde medzi „mechanikou“ a „hydraulikou“. ZSSR sa snažil uniknúť svojej minulosti a dnešné Rusko klesá pod ťarchou vlastnej minulosti - ZSSR - a hocikde a hocikedy môže vypuknúť celý rad anemických revolúcií. Rusi však neustále vyrábajú najlepšie rakety, t. j. motory, ktoré predstavujú ich jediný významný príspevok k *International Space Station Project*. Mikroelektronika „elektrického veku“ totiž dodnes závisí od motorov poháňajúcich jej hardware, t. j. jej zostavu (telo - súcnosť). Zajtra, ak sa nájde iná cesta, budú možno Rusi ako Číňania na počiatku novoveku: potom, čo vynášli pušný prach a balistiku, sa obmedzili na výrobu a zapalovanie delobuchov, ktorými zahánali duchov zlých predkov.
- 18) Výrazom „dejiny ako žurnalizmus“ chápe Heidegger toto: 1. politika a jej výsledok dejiny sa transformuje na kultúru a kultúra na zábavu (pozri Schmitt/Strauss v II. časti tejto štúdie); 2. minulosť a budúcnosť implodujú do súčasnosti; a 3. možnosť okamžitej globálnej komunikácie. Pozri opis tohto procesu v *Introduction to Metaphysics*, s. 37-38. Pri písaní týchto riadkov ma zabáva elektronická implózia drámy o sexe a smrti na CNN - senát prerokováva zosadenie amerického prezidenta počas elektronicky riadeného bombardovania Iraku. Nietzsche napísal, že politika budúcnosti bude mimo dobra a zla, ale ako poznamenal môj kolega Hugh Gillis, Nietzsche sa možno mylil - zdá sa, že politika budúcnosti (našej súčasnosti) je ešte nižšie ako každé dobro i zlo.
- 19) Heidegger, M.: *Nietzsche, vol. II: The Eternal Return of the Same*. New York 1984, s. 117.
- 20) Heidegger, M.: *The Age of the World Picture*, s. 132.

Z anglického originálu *Life in the Age of the World Picture* preložila Lubica Hábová